

en economische geschiedenis van de Nederlanden in de eerste helft van de zestiende eeuw ten zeerste zou verrijken.

J. H. J. Geurts

J. R. Farr, *Authority and sexuality in Early Modern Burgundy (1550-1730)* (New York-Oxford: Oxford University Press, 1995, viii + 252 blz., ISBN 0 19 508907 3).

Het boek van James Farr behoort tot de categorie: modieus. Het bespreekt de verhouding tussen de staat/het recht en uitingen van (openbare) vormen van sexualiteit in het kader van de hedendaagse retorica van 'lichamelijkheid'. Daar is niet veel tegen want je kunt je moeilijk sexualiteit voorstellen zonder lichamen. En er is ook wel iets voor te zeggen om aldus een wetenschappelijke studie verkoopbaar te maken. Farr geeft niet toe aan de verleidingen en verlokkingen van oppervlakkige vormen van 'antropologische geschiedschrijving'. Hij presenteert een gedegen, betrouwbaar werk met veel fascinerend materiaal.

Farr's thema is de restauratie door Bourgondische juristen en machthebbers tussen 1550 en 1730 van morele codes, opvattingen en praktijken, waarvan zij meenden dat zij verloren waren gegaan gedurende de oorlogen en de sociale en religieuze onrust van de zestiende eeuw. Hij laat in zijn eerste deel ('The Order of Morality, The Morality of Order') zien hoe deze zogenaamde restauratie in feite de constructie betekende van een nieuwe autoritaire morele orde die — nauw verbonden met het contra-reformatorische religieuze programma — leidde tot een ver doorgevoerde sacralisatie van elk aspect van de maatschappij inclusief 'privé' seksuele betrekkingen. Nog sterker. 'This authoritarian ethic constructed sexuality as the epitome of disorder and subversion, a primal force to be controlled and regulated at all cost'. Merkwaardig is overigens dat hij in dit verband aan allerlei soorten sex aandacht geeft maar homosexualiteit zelfs niet vermeldt.

Het tweede deel heet 'The Disposition of Bodies'. In dit deel is duidelijk hoeveel nauwkeurig archiefwerk de auteur heeft verricht; hij put met verve uit zijn arsenaal van materiaal, al kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat hij wel steeds de meest flamboyante voorbeelden eruit selecteert. Eerst bespreekt Farr onder de wat weidse titel 'The Power of the Holy' het effect van hervormers, pastoors, vrome kerkgangers op seksuele zeden en de soorten straffen tegen overtredingen van de nieuwe wetten, die een 'opvoedende' en waarschuwend functie beoogden. Farr laat hier ook zien hoe in de loop van zijn periode seculiere rechtbanken in toenemende mate kerkelijke jurisdicties buiten spel plaatsen. Aldus werd de legislatie van seksuele moraal steeds meer een kwestie van de algemene maatschappelijk orde en de ideologie die haar in stand hield. De auteur schrijft beeldend: 'The reform insisted that the priest be an embodiment of the holy and ironically, in so doing greatly empowered the priest in the world'. Met andere woorden: de maatschappij wordt hierdoor gesacraliseerd.

Vervolgens geeft Farr een uiteenzetting over de ontwikkeling van het huwelijksrecht. De nieuwe, 'ideale' huwelijken werden gezien als de ruggegraat zelf van het mechanisme dat werd ontwikkeld om de nieuwe sociale orde te reguleren. In dit verband wordt ook aannemelijk gemaakt dat rechters tegen het einde van de zeventiende eeuw minder grepen naar doodstraffen voor seksuele overtredingen zoals aanranding. Hiermee weken zij af van het koninklijk recht. Zij waren echter van mening dat de schuldvraag in zulke gevallen niet altijd even duidelijk kon worden bepaald. En zij wisten dat openbare straffen zonder duidelijke schuld geen bevestiging konden betekenen van de sociale cohesie die nagestreefd werd.

Tenslotte het hoofdstuk 'Bartered Bodies: Infanticide, Lasciviousness, and Prostitution'. Hoewel bijzonder kleurrijk is dit het zwakste deel (overigens ook het minst omvangrijke) van Farr's werk. Hij weet aan het einde dan ook niet meer te zeggen dan 'Once again, legislative attempts to fix social reality... were undercut by the dynamics and uncertainties of the processes of everyday life...'. Het lijkt wel hedendaags Nederland of anti-Clinton Amerika.

A. J. Vanderjagt

H. M. Beliën, A. Th. van Deursen, G. J. van Setten, ed., *Gestalten van de Gouden Eeuw. Een Hollands groepsportret* (Amsterdam: Bert Bakker, 1995, 421 blz., f 69,50/ f 49,50, ISBN 90 351 16631/90 351 1662 3).

Dit boek poogt de Gouden Eeuw nu eens op een andere manier te benaderen en wel door een reeks groepsportretten aan elkaar te plakken. De aard van de portretten verschilt nogal. De meeste hebben betrekking op bepaalde beroepsgroepen: de regenten, de kooplieden, de zeelieden, de dominees, de soldaten, de boeren en de schilders. De omvang van die groepen loopt sterk uiteen; het aantal regenten, kooplieden, dominees en schilders valt te overzien, maar dat geldt niet voor de zeelieden, soldaten en boeren. Tallozen oefenden trouwens meer dan een beroep uit; de differentiatie in het economisch leven was gering. De overige portretten hebben betrekking op twee selecte groepen met een creatieve inslag, de geleerden en de literatoren, en op twee vage categorieën met één gemeenschappelijke trek, de vrouwen en de armen. De selectie van de groepen lijkt vrij willekeurig of pragmatisch te zijn geschied. Niet alleen zijn zij slechts ten dele met elkaar te vergelijken, maar ook zijn een aantal groepen van identiek belang buiten beschouwing gelaten. Waarom wel de patriciërs en niet de edelen? Waarom wel de kooplieden en niet de ondernemers? Waarom wel de predikanten en niet de priesters? Waarom wel de zeelieden en niet de ambachtslieden? Waarom wel de vrouwen en niet de kinderen? Zo zijn er wel meer omissies te bedenken. De Hollandocentrische inslag roept eveneens vragen op. Men dient een gegeven paard echter niet al te zeer in de bek te kijken; de aandacht concentreert zich dan ook op het gebodene.

Alle opstellen stammen van de hand van erkende specialisten en bewegen zich op een hoog niveau. De gelijkmatigheid van de schrijfstijl is opvallend; de redacteurs hebben vermoedelijk heel wat werk verzet. Zij hebben echter niet kunnen voorkomen dat de auteurs hun eigen gang zijn gegaan en hun onderwerp op nogal uiteenlopende manier hebben aangepakt; natuurlijk hangt dat ook samen met de groep die zij beschrijven. Enige auteurs pogen echt een collectief portret te schilderen; de opstellen over de regenten, de kooplieden en de schilders leggen daarvan getuigenis af. Een auteur schetst zijn collectieve portret zo nadrukkelijk tegen de achtergrond van een wijder panorama dat het er bijna achter schuilgaat; dat geldt voor het opstel over de predikanten en de calvinistische kerk. Enige auteurs laten het collectieve portret al snel overgaan in een gedetailleerd beeld van de voornaamste representanten ervan; dit betreft de opstellen over de geleerden en de literatoren. Andere auteurs beschouwen hun thema primair als een kapstok om allerlei zaken die ermee verband houden op onpersoonlijke wijze uit de doeken te doen; dit is het geval bij de opstellen over de zeelieden, de soldaten en de boeren. De laatste twee auteurs worstelen zo met hun onbestemd thema dat zij bij het zoeken van de grootste gemene deler in vaagheden en algemeenheden blijven steken; dit gaat op voor de opstellen over de vrouwen en de armen. Telkens blijkt de wetmatigheid te gelden: hoe groter de groep, des te waziger het groepsportret.